

VU Research Portal

Het 'Academisch Poldermodel' en de 'Westforschung' in Nederland

Lorenz, C.F.G.

published in

Tijdschrift voor Geschiedenis
2005

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Lorenz, C. F. G. (2005). Het 'Academisch Poldermodel' en de 'Westforschung' in Nederland. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 118(2), 252-270.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het ‘Academisch Poldermodel’ en de *Westforschung* in Nederland

In het kleine leger der Nederlandsche historici heerscht in den regel de kalme rust der rustende schutterij, waar een ieder zonder omzien zijn plicht doet, maar waar strijd tot de zeldzaamheden, bijna tot de onmogelijkheden behoort

H. Brugmans, 1905

In 1896 hield de econoom Adolph Wagner, de toenmalige rector van de Humboldt Universiteit in Berlijn, een rede over de ontwikkeling van deze universiteit sinds 1810. Bij zijn uiteenzetting van de omstandigheden waaronder deze universiteit gesticht was – en we spreken over de Duitse universiteit die daarna in de rest van de wereld model voor de ‘vrije wetenschapsbeoefening’ heeft gestaan – ging hij in op een interessant en veelzeggend detail. Wilhelm von Humboldt had oorspronkelijk voorgesteld om de universiteit financieel zelfstandig te maken door de overdracht van staatsdomeinen aan de universiteit. Het hoofd van de afdeling voor Cultuur en Openbaar Onderwijs in het Pruisische Ministerie van Binnenlandse Zaken drong er echter bij de koning krachtig op aan om dit voorstel van de universiteitshervormer Von Humboldt af te wijzen. Hij waarschuwde voor het garanderen van een ‘te grote onafhankelijkheid’ aan de wetenschappelijke instellingen en aan het daar werkzame wetenschappelijke personeel, die volgens hem het gevolg zou zijn van de toekenning van financiële autonomie. Onder verwijzing naar een gevaar voor ‘Schwärmerei in Theorien’ besloot hij zijn advies aan de koning met de volgende overweging: ‘Wie immer auch die Köpfe exaltiert sein mögen, so behalten doch die Magen immer ihr Recht gegen sie [...] wem die Herrschaft über letzteren [die Magen] bleibt, der wird auch mit den ersteren [den Köpfen] fertig’.¹

Ik heb dit citaat over de verhouding tussen wetenschap en politiek als uitgangspunt van mijn betoog gekozen om de betekenis van het Duitse debat over de *Westforschung* en de *Volksgeschichte* voor Nederland te verhelderen. Deze betekenis moet mijns inziens gezocht worden in de fundamentele problematisering van de verhouding tussen wetenschap en politiek in het algemeen en van de veronderstelde autonomie van de wetenschap tegenover de politiek in het bijzonder. Of althans, dat zou de betekenis van dit debat moeten zijn, zoals ik hieronder zal uitwerken.

Om te beginnen zal ik een verklaring presenteren voor het opmerkelijke feit dat het debat over de *Westforschung* tot nu toe alleen in Duitsland is gevoerd en geheel aan Nederland voorbij is gegaan. Dit feit is des te opmerkelijker, omdat de eerste echte

Ik dank Herman Langeveld, Rik Peters, Eelco Runia, Ton Nijhuis, Frank van Vree, Krijn Thijs, Robin de Bruin, Dienne Hondius, Joggli Meihuizen en de redactie voor commentaren op eerdere versies van dit artikel.

1 Fritz Ringer, *Die Gelehrten. Die Niedergang der deutschen Mandarine 1890 – 1933* (Stuttgart 1983) 105.

monografie over de *Westforschung* geschreven is door Hans Derks, een Nederlandse auteur, en zijn boek prominent in de Duitse discussies aanwezig is.² Bij mijn verklaring voor dit feit zal ik het non-debat over de *Westforschung* betrekken op twee andere non-debatten over Nederlands 'verkeerde verleden' – de dekolonisatie van Indonesië en 'het drama Srebrenica' – om mijn betoog van een bredere empirische basis te voorzien.

In de tweede plaats zal ik beargumenteren waarom de *Westforschung* en de *Volksgeschichte* de dominante denkbeelden van de Nederlandse historici over de *scheiding* tussen wetenschap en politiek op losse schroeven zetten.

In de derde plaats zal ik met behulp van de wetenschapssociologie van Pierre Bourdieu de relatie tussen wetenschap en politiek nader bepalen om zo de *Westforschung* en het debat erover van een theoretische context te voorzien. Belangrijke aspecten van dit (non-)debat kunnen daardoor verhelderd worden, zoals de verhouding tussen spreken en zwijgen in de wetenschap. De politiek manifesteert zich in de wetenschap namelijk zowel in datgene dat *wel* wordt gethematiseerd als in hetgeen dat *niet* wordt gethematiseerd.

In de vierde plaats zal ik in het verlengde van Bourdieu de these verdedigen dat het ontbreken van een debat over de *Westforschung* in een al langer bestaand voor de Nederlandse geschiedbeoefening kenmerkend patroon van het non-debat past.

HET AFWEZIGE DEBAT OVER DE *WESTFORSCHUNG* IN NEDERLAND

Wanneer we het debat over de *Westforschung* in Duitsland met het non-debat in Nederland vergelijken, moeten we ons om te beginnen realiseren dat het Duitse debat primair over de *Ostforschung* ging en dat de *Westforschung* hoofdzakelijk als pendant van de *Ostforschung* in beeld is gekomen.³ Dit is niet verbazingwekkend omdat de *Ostforschung* linea recta in verband kon worden gebracht met de latere coryfeeën van de Bondsrepublikeinse geschiedwetenschap, zoals Hans Rothfels, Theodor Schieder en Werner Conze, die weer de *Doktorvater* waren van coryfeeën als Martin Broszat, Hans-Ulrich Wehler, Hans en Wolfgang Mommsen, Heinz-August Winkler en anderen. En omdat de *Ostforschung* linea recta met de *Holocaust* in verband kon worden gebracht, is de *Ostforschung* begrijpelijkerwijs van meet af aan een veel meer 'belast' thema geweest dan de *Westforschung*. In het Westen waren de plannen van Nazi-Duitsland voor een *völkische Flurbereinigung* immers grotendeels plannen gebleven – behalve dan dat ene plan om ook West-Europa 'jodenvrij' te maken. In het 'wilde' Oosten van Europa daarentegen waren de nazi-plannen voor een raciale 'herordening' al veel verder uitgevoerd, met bergen lijken als resultaat. De typering door Götz Aly van de *Ostforscher* als *Vordenker der Vernichtung* raakte daarom in Duitsland een open zenuw.

2 Hans Derks, *Deutsche Westforschung. Ideologie und Praxis im 20. Jahrhundert* (Leipzig 2001). Vgl. B. Dietz, H. Gabel, U. Tiedau ed., *Griff nach dem Westen. Die 'Westforschung' der völkisch-nationalen Wissenschaften zum nordwesteuropäischen Raum (1919 - 1960)*, 2 delen (Münster 2003). De redacteurs verklaren op p.xxx geen 'alles überschattende 'Derks-Kontroverse' na te streven.

3 Zie: Peter Schöttler, 'Versäumte Fragen – aber welche?. Die deutsche "Historikerzunft" und ihre dunkle Vergangenheit', in: T. Kaiser e.a. ed., *Historisches Denken und gesellschaftlicher Wandel. Studien zur Geschichtswissenschaft zwischen Kaiserreich und deutscher Zwischenstaatlichkeit* (Berlin 2003) 125-147, en mijn artikel 'Over onszelf praten we niet. De Duitse historici en het nationaal-socialisme', in: P. Dassen en T. Nijhuis ed., *Gegijzeld door het verleden. Discussies over de Duitse geschiedenis vanaf de 'Historikerstreit' tot het Sloterdijk-debat* (Amsterdam 2001) 153-179.

De reden om ook in Nederland een discussie over de *Westforschung* te verwachten is dat hier Nederlandse wetenschappers direct of indirect bij betrokken zijn geweest, en soms niet de minste.⁴ Sommige Duitse *Westforscher* – Franz Petri met name – onderhielden voor, tijdens en na de oorlog nauwe contacten met Nederlandse historici – onder anderen met Pieter Geyl. Het is dus bepaald niet zo dat er een dikke muur stond tussen de ‘foute’ *Westforscher* in Duitsland en hun ‘goede’ collega’s in Nederland. De *Westforschung* was interdisciplinair en internationaal. De vraag die zich nu voor Nederland opdringt is hoe de denkwerelden van nazi-sympathisanten als Petri zich verhielden tot die van critici van het nazisme, zoals Geyl. Op deze vraag zal ik verderop terugkomen wanneer ik op het Nederlandse debat over de *Volksgeschichte* in ga. Eerst zal ik mijn verklaring schetsen voor het feit dat het debat over de *Westforschung* tot nu toe in Nederland – in tegenstelling tot in Duitsland – ontbreekt.

Mijn verklaring hiervoor bestaat uit twee delen: ten eerste de dominantie van het slachtofferperspectief in Nederland, die contrasteert met de dominantie van het daderperspectief in Duitsland; ten tweede: de dominantie in Nederland van een zogenaamde ‘consensuscultuur’, die contrasteert met een debatacultuur in Duitsland. Gesimplificeerd gesteld bestaat de belangrijkste context van de Duitse debatten over de *Westforschung* uit de *Vergangenheitsbewältigung* – dat wil zeggen uit het streven van Duitsland om in de publieke sfeer rekenschap af te leggen van zijn ‘verkeerde’ nazi-verleden. Natuurlijk heeft Duitsland ook altijd tegelijkertijd een *Opferdiskurs* gekend, maar dat is zeker sinds de jaren zestig in de politiek ondergeschikt geweest aan het *Täterdiskurs*, ook al is er de laatste jaren weer een opmerkelijke opleving van het Duitse slachtofferbewustzijn te bekennen.⁵ In Nederland daarentegen speelt het zich publiek rekenschap afleggen van het ‘verkeerde verleden’ amper een rol.⁶ Typerend hiervoor is dat het ‘foute’ koloniale verleden niet in het consensuele zelfbeeld van Nederland is opgenomen en min of meer is ‘geprivatiseerd’.⁷ Terwijl in het Duitse publieke debat het verontrustende besef domineert dat Duitsland de bedenkers en de daders van de Holocaust heeft voortgebracht, domineert in Nederland nog steeds – ondanks de ontdekking van de ‘grijstinten’ – de overtuiging dat het Nederlandse volk primair tot de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog behoort en dat Nederland een ‘gidsland’ is.⁸

4 Derks, *Westforschung*, 128 – 206.

5 Zie mijn artikel: ‘Bordercrossings. Some reflections on the role of German historians in recent public debates on Nazi history’, in: Dan Michman ed., *Remembering the Holocaust in Germany 1945-2000. German strategies and Jewish responses* (New York 2002) 59-95.

6 Deze situatie is des te opmerkelijker gegeven het feit dat Nederland verreweg het hoogste percentage (‘foute’) Waffen SS-vrijwilligers in bezet Europa heeft voortgebracht – tussen de 22.000 en 25.000 man – dus getalsmatig ongeveer het tienvoudige van de (‘goede’) Prinses Irene brigade. Zie verder Christoph Strupp, “‘Nieuwste Geschiedenis’”, “Contemporaine geschiedenis” oder “Historia hodierna”? Zeitgeschichte in der niederländischen Geschichtswissenschaft”, in: A. Nützensadel en W. Schieder ed., *Zeitgeschichte als Problem. Nationale Traditionen und Perspektiven der Forschung in Europa* (Göttingen 2004) 213, 221-222.

7 R. Raben, ‘Koloniale Vergangenheit und postkoloniale Moral in den Niederlanden’, in: V. Knigge en N. Frei ed., *Verbrechen erinnern. Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord* (München 2002) 91-110, met name 90-91. Zie tevens Stef Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 189.

8 Zie voor het terugprojecteren van de hongerwinter op de hele oorlogsperiode: G. Trienekens, ‘Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog getoetst op het terrein van de voedselvoorziening’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 105 (1990) 231-243. Zie voor de naoorlogse mythe van het ‘leeggeplunderde’ Nederland: H. Klemann, ‘Landbouw tijdens de oorlog en slachtofferschap in de historiografie’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 111 (1998) 474-486.

De dominantie van dit moreel comfortabele slachtoffervertoog in Nederland vormt mijns inziens een deelverklaring voor de in vergelijking met Duitsland geringe geneigdheid om heikele thema's uit het eigen 'verkeerde verleden' aan te snijden, die het slachtofferbeeld zouden kunnen ondermijnen. Het feit dat de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië niet als zodanig benoemd mochten worden, maar stevast als 'excessen' werden aangeduid, bezit in dit opzicht een exemplarische betekenis. Lou de Jongs 'zelfcorrectie' op dit punt – nadat zijn begeleidingscommissie hem hardhandig op zijn vingers had getikt – maakt bovendien duidelijk hoe in probleemgevallen in Nederland 'consensus' wordt geproduceerd.⁹ De late en geringe academische interesse voor het thema van de (bestrafing van de) economische collaboratie past eveneens in dit slachtofferbeeld.¹⁰

Gegeven de innige relatie tussen de nationale staat en de nationale geschiedschrijving is het niet vreemd dat het overal in Europa romanciers, journalisten en cineasten zijn geweest, die na 1945 de heersende nationale interpretatiekaders hebben open gebroken – en *niet* de academische historici.¹¹ In dit beeld past ook de opvallende rol die *buitenlandse* historici bij het openbreken van de nationale orthodoxieën hebben gespeeld in landen als Italië, Frankrijk en Duitsland – een factor, die in Nederland geheel ontbreekt.

Het gevolg van deze constellatie is geweest dat de heikele thema's van de Nederlandse geschiedenis opvallend vaak terecht zijn gekomen op het bordje van anderen dan de academische historici. Ik denk hierbij aan de 'tegendraadse' boeken van Adriaan Venema over de collaboratie van de kunstwereld, Nanda van de Zee's boek over de rol van koningin Wilhelmina in de Tweede Wereldoorlog, de boeken van Gerard Aalders over de affaire Sanders en de spionne Leonie en de boeken van Eelco Runia.¹²

Hetzelfde beeld dringt zich op uit Nederlands koloniale verleden: de voornoemde 'excessen' in Indië zijn in 1969–1970 namelijk *niet* door toedoen van Nederlandse historici in de openbaarheid gebracht. Ook toen deden hardnekkige geruchten de ronde over doofpotten, waarin de voor het dominante Nederlandse zelfbeeld onwelgevallige feiten verdwenen – en dit is niet de enige overeenkomst tussen de politieke omgang van Nederland met zijn verantwoordelijkheid voor de doden in Indonesië en in Srebrenica.¹³ Twee andere overeenkomsten zijn de politiek van

9 Zie J. Bank e.a. ed., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, Deel 14, Reacties, Tweede Helft ('s-Gravenhage 1991) 900–918. Vgl. Lagrou over het Srebrenica-rapport in noot 19.

10 Zie nu: Joggli Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad. De bestraffing van economische collaboratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2003). Volgens Hein Klemann, *Nederland 1938–1948: economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002), is 'economische collaboratie' een onzinnig begrip, dat door 'aanpassing' vervangen moet worden. Zie het discussie-dossier 'Economie en totale oorlog', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 119 (2004) 577–593.

11 Zie: R. Bosworth, *Explaining Auschwitz and Hiroshima. History writing and the Second World War 1945–1990* (New York 1994); Frank van Vree, 'Auschwitz and the origins of contemporary historical culture. Memories of World War II in European perspective', in: A. Pok e.a. ed., *European history: challenge for a common future* (Hamburg 2002) 202–220; Sabrow e.a. ed., *Zeitgeschichte*, 264–370.

12 Gerard Aalders – van oorsprong een scandinavist – is als NIOD-onderzoeker een randgeval, omdat hij sinds zijn boek over de affaire Sanders zijn 'tegendraadse' boeken onder eigen verantwoordelijkheid publiceert.

13 Zie voor de Indische doofpotten: Scagliola, *Last van de oorlog*, 133–249. Zie voor de Srebrenica-doofpotten: Alain van der Horst, 'Het ware verhaal achter het Srebrenica-rapport', *HP-De Tijd* 14 (2003), nr. 50, 24–44. Zie voor de collaboratiedoofpotten: Joggli Meihuizen, 'Goed fout'. *Het criminele verleden van beursvoorzitter en verzetsman Carel F. Overhoff in de doofpot van historici* (Amsterdam 1995). Meihuizen is van oorsprong jurist.

vertraging – de commissie Van Rij inzake de ‘excessen’ deed er ook ruim vijf jaar over – en de politiek-ontsmettende ‘medicalisering’ van het probleem. Door het probleem tot een ‘nationaal trauma’ te verklaren veranderden de verantwoordelijke Nederlandse actoren namelijk als bij toverslag in slachtoffers en verdampte de vraag naar de politieke en morele (mede)verantwoordelijkheid van Nederland uiteindelijk.¹⁴

Het non-debat over de *Westforschung* in Nederland past, als de schijn niet bedriegt, dus in een meer algemeen Nederlands patroon, dat we – naar analogie van het ‘Algemeen Menselijk Patroon’ van Jan Romein – het ‘Algemeen Nederlands Patroon’ (ANP) kunnen noemen.¹⁵ Onder het ANP versta ik het voor de Nederlandse politiek kenmerkende streven naar consensus, dat historisch vaak met de Nederlandse regentencultuur en met de verzuiling in verband wordt gebracht. Kenmerkend voor het ANP is een obsessieve neiging om de legitimiteit van afwijkende gezichtspunten te ontkennen en om meningsverschillen ‘onder de pet’ te houden. De waardering voor openbare debatten en voor publieke intellectuelen is in Nederland navenant gering in vergelijking met bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk. De laatste twee decennia is het ANP ook internationaal beter bekend geworden als het Poldermodel, en ik stel daarom voor om vanaf nu over het ‘Academische Poldermodel’ van Nederland spreken, dat ik in de vorm van twee thesen zal karakteriseren:

1. Er bestaat onder academische historici in Nederland een vergelijkenderwijs grote onwil om politiek beladen thema’s aan te snijden en een vergelijkenderwijs krachtige neiging om discussies en kritiek negatief te waarderen.¹⁶ Het internationaal vermoedelijk unieke ‘Verdrag van Nieuwspoor’, dat bepaalt dat Nederlandse journalisten geen ‘beladen’ persoonlijke aspecten van politici in de publiciteit brengen, reguleert ook het gedrag van de academische historici tegenover de politiek.¹⁷

2. Er bestaat onder academische historici in Nederland een vergelijkenderwijs krachtige neiging tot ‘consensuspolitiek’¹⁸ en een dito neiging om de grenzen van de eigen polder

14 Voor de dekolonisatie als ‘trauma’ zie Scagliola, *Last van de oorlog*, 249–357. De typering van Srebrenica als ‘trauma’ was afkomstig van de eerstverantwoordelijke in Nederland: premier Wim Kok. Zie ook H. Wijffes, ‘Srebrenica: een trauma voor de Nederlandse journalistiek? Het NIOD-rapport en de rol van de media’, *Nieuwste Tijd* 6 (2002) 35–47. Vgl. ook de Nederlandse constructie van de jodenvervolgung als trauma in: I. de Haan, ‘The construction of a national trauma. The memory of the Jews in the Netherlands’, *The Netherlands Journal of Social Sciences* 34 (1998) 196–21 en Ian Buruma, ‘Toen wist ik nog niets van de Holocaust’, *Ons Erfdeel* 47 (2004) 491: ‘Op een eigenaardige manier begon het lot van de joden in Nederland meer en meer geassocieerd te worden met de rol van het hele land in de Tweede Wereldoorlog. Joods slachtofferschap was Nederlands slachtofferschap’. Voor het misbruik van het traumabegrip: Wulf Kansteiner, ‘Genealogy of a category mistake: a critical intellectual history of the cultural trauma metaphor’, *Rethinking History* 8 (2004) 193–221.

15 J. Romein, ‘De Europese geschiedenis als afwijking van het Algemeen Menselijk Patroon’, in: idem, *Historische lijnen en patronen* (Amsterdam 1976) 417–446.

16 Zie voor een ander recent voorbeeld van een non-debat: M. Bossenbroek, ‘Tegen Lagrou!’, *Nieuwste Tijd* 7 (2003) 71–73. Zie verder: B. Bommeljé, ‘Wetenschap niet gewend aan kritiek’, *NRC Handelsblad* 1 juli 1987; P. Pirijns interview met L. Nauta, ‘Taboe. Ze halen elkaar niet met argumenten onderuit, ze schelden elkaar verrot. Filosoof Lolle Nauta op zoek naar de Nederlandse intellectueel’, *Vrij Nederland* 25 juli 1987, 7. Zie verder D. Pels en L. Nauta, ‘Het intellectuelendebat’, *Krisis* 8 (1988) 36–58.

17 De exceptionele bescherming die politici in Nederland tegenover kritiek genieten, verklaart vermoedelijk ook waarom zij buiten Nederland regelmatig in de problemen komen. De recente UNHCR-affaire rond Lubbers – van wie alle ingewijden op het Binnenhof allang wisten dat hij Kennedy-achtig gedrag tegenover vrouwen vertoonde – is in dit opzicht exemplarisch.

18 De hang naar consensus stoelt op de oorspronkelijk religieuze angst dat onenigheid automatisch tot chaos leidt. Zie R. Bernstein, *Beyond objectivism and relativism* (Oxford 1983) 16–25. Het ‘Polderdenken’ is zo gezien een gesecculariseerde variant van het vroegere verzuilde denken in Nederland. Zie mijn artikel ‘Historical knowledge and historical reality. A plea for “internal realism”’, *History and Theory* 33 (1994) 297–327.

te bewaken. Deze polderbewaking komt neer op het negeren, marginaliseren, isoleren en disciplineren van diegenen binnen en buiten de beroepsgroep, die de euvelde moed opbrengen om met een opgeheven vinger een gaatje in de polderdijk te prikken.¹⁹

Dit 'Academisch Poldermodel' transformeert intellectuele dwarsliggers moeiteloos in professionele outsiders. En omdat outsiders per definitie niet serieus worden genomen door professionals, worstelen outsiders altijd met een erkenningsprobleem. Daardoor komt het relatief vaak voor dat zij zichzelf overschreeuwen in hun pogingen om een gehoor voor hun dwarse ideeën te vinden. Als men een object dat krom is wil rechtbuigen, moet men het namelijk altijd verder terugbuigen dan de beoogde rechte lijn: het 'doorbuigen' behoort dus tot het wezen van iets 'rechtbuigen', zoals Gadamer het ooit formuleerde. In haar studie over het Nederlandse (non-)debat over de oorlogsmisdaden in Indonesië heeft Stef Scagliola eveneens op dit belangrijke mechanisme in de intellectuele geschiedenis gewezen.²⁰

Precies dit mechanisme zien we aan het werk bij boeken, die de bestaande academische consensus ter discussie stellen. Het 'doorbuigen' leidt namelijk vaak tot publicaties waarin de verhouding tussen de thesen en de bewijsvoering gedeeltelijk uit balans is. Boeken van outsiders over heikele thema's worden op grond daarvan stevast door de vakhistorici 'afgeserveerd' – een paar verkeerde noten of een paar 'gewaagde' beweringen volstaan meestal om het predikaat 'niet serieus' te verwerven. 'Just kick the legs out from under your opponents – show that they have misread, or misinterpreted, the documents – and you need not bother to refute their arguments', zo luidt deze afserveerstrategie in de treffende formulering van Anthony Grafton. Dat geen enkele verzameling voetnoten in staat is om welke these dan ook onomstotelijk te bewijzen, wordt bij dit soort gelegenheden gemakshalve over het hoofd gezien.²¹

De vraag of een in zo'n boek aangesneden probleem inderdaad de moeite van onderzoek en discussie waard is, verdwijnt zo doorgaans zonder nadere discussie samen met de 'verkeerde' noten en de 'onbewezen' beweringen in de professionele prullenbak.²² De *pointe* van mijn betoog is dat de verdedigers van het Academische Poldermodel langs deze weg automatisch een *niet-academisch* 'afvalhoopje' net buiten

19 Vgl. Pieter Lagrou, die gelijktijdig het Poldermodel in de Nederlandse geschiedwetenschap heeft gesignaleerd in zijn beschouwingen over het Srebrenica- en het SOTO-rapport. Zie zijn 'Het Srebrenica-rapport en de geschiedenis van het heden', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 118 (2003) 335: 'Waarom die onweerstaanbare drang tot consensus, en als er nog een meningsverschil overblijft, dan vergaderen we dat wel plat? Of gaat het om een meer verbreid euvel dat de Nederlandse maatschappij kenmerkt, een onbehagen over onenigheid, een chronische onbekwaamheid om om te gaan met dissidentie? Het is een traditie die er bijvoorbeeld toe bijdraagt dat ik nergens elders dan in Nederland de bevreemdende praktijk tegenkwam waarbij een recensie als deze systematisch nog voor haar publicatie aan de gerecenseerde auteurs wordt voorgelegd'. Voor het SOTO-rapport zie zijn recensie van Martin Bossenbroeks *De Meelstreek* in: *Nieuwste Tijd* 6 (2002) 77: 'Het poldermodel heeft in de [Nederlandse, CL] historiografie nog lang niet afgedaan'. Zie voor het ware verhaal over de 'consensus' in het Srebrenica-onderzoek: Van der Horst, 'Srebrenica-rapport'. Zie voor de polderpraktijken in het NIOD-rapport eveneens: Eelco Runia, "'Forget about it": parallel processing in the Srebrenica Report', *History and Theory* 43 (2004) 295–321.

20 Scagliola, *Last van de oorlog*, 194: 'Men zou kunnen stellen dat er een spanning bestaat tussen de eis van objectiviteit enerzijds en de noodzaak tot chargeren om verandering te weeg te brengen anderzijds'.

21 Anthony Grafton, *The footnote. A curious history* (Harvard 1997) 16.

22 Michiel Baud en Frank van Vree herleiden het krampachtige streven naar consensus in het NIOD-rapport op Bloms streven om de politieke en morele dimensies buiten het rapport te houden. Zie M. Baud en F. van Vree, 'Geschiedschrijving, politiek en moraal', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 116 (2003) 69–70. Zie ook: M. Baud, *Wetenschap, moraal en politiek. Latijns Amerikaanse intellectuelen in een*

de dijken van de polder produceren. Welke boeken direct als ‘niet serieus’ op deze afvalhoop belanden, is niet zozeer afhankelijk van hun intrinsieke kwaliteiten als wel van de politieke gevoeligheden van de verdedigers van het Academische Poldermodel. Het outsiderdom wordt namelijk door de orthodoxie van insiders geproduceerd en niet omgekeerd.

Ik denk dat Hans Derks’ boek over de Duitse *Westforschung* alle sporen vertoont van het regime waaronder ‘buitenstaanders’ onder het Academische Poldermodel zuchten, en daarom ben ik hier ook over begonnen. Derks is als sociale wetenschapper zonder enige institutionele inbedding in de academische geschiedwetenschap een buitenstaander *pur sang*, die zichzelf geregeld ernstig overschreeuwt. Hij vecht een ware oorlog uit met praktisch iedereen die zich ooit op het terrein van de *Westforschung* heeft gewaagd en praktisch iedereen krijgt er stevig van langs. De ‘Neo-*Westforscher*’ Horst Lademacher is Derks’ zwartste schaap, omdat hij niet alleen zijn voorganger Petri na 1945 heeft schoongewassen, maar ook Petri’s streven zou hebben voortgezet om Nederland en België vanuit Münster en Bonn academisch te koloniseren. De Duitsland Instituten in Nederland zouden nu dan ook aan de financiële leiband van Duitsland lopen.

Deze ‘wetenschappelijke kolonisering’ van Nederland na 1945 was volgens Derks mogelijk omdat er vele intellectuele collaborateurs onder de historici, volkskundigen, sociografen en archeologen in Nederland rondliepen, die na 1945 hun oude Duitse kameraden weer in de armen sloten. Alleen Bernard Slicher van Bath heeft in de ogen van Derks het Duitse gevaar van meet af aan goed onderkend. De nuance is in dit boek echt volledig zoek, wat een extra probleem vormt omdat Derks beweringen regelmatig op slechts één kort en contextloos citaat steunen. Kortom: Derks slaat in dit boek wel erg wild om zich heen en heeft het zijn critici daardoor niet erg moeilijk gemaakt. Derks’ boek is, zoals outsiders in de polder vaak overkomt, amper gerecenseerd in Nederland.²³ Het is hier dus tot nu toe vakkundig doodgezwegen – en over de rol van het zwijgen in de wetenschap kom ik nog te spreken. In Duitsland daarentegen is *Deutsche Westforschung* zowel in kranten en tijdschriften als op internet gerecenseerd.²⁴ Daar zijn bijzonder kritische recensies bij, maar ook opmerkelijk positieve. Derks’ boek is, kortom, in de Duitse discussie over de *Westforschung* als referentiepunt duidelijk aanwezig, ondanks alle evidente problemen en zwaktes. In vergelijking daarmee is de oorverdovende stilte rond Derks’ boek in Nederland opmerkelijk, zeker omdat Derks ook schrijft over de Nederlandse wetenschapsbeoefenaren voor, tijdens en na de oorlog. Bovendien bevat Derks’ boek menige prikkelende observatie en gewaagde these, die nader onderzoek en een nadere discussie zouden verdienen. Ik doel bijvoorbeeld op zijn constatering dat kort na 1945 de belangrijkste *Westforscher* als Petri en Steinbach alweer graag geziene gasten aan de universiteiten van Utrecht en Nijmegen waren. Toenmalig toonaangevende historici als Pieter Geyl, W. Alberts en R. Post onderhielden uitstekende contacten met hen en deelden vele van hun ‘volkse’ uitgangspunten.²⁵ Zelfs Johan Huizinga was van mening dat volken over een

mondiale context (Amsterdam 2002) 26: ‘Latijns Amerikanen beschouwen ons als hopeloos en bijna ongeloofwaardig naïef in onze ontkennen van de politieke context van ons werk en het negeren van de machtsverhoudingen waarin het is ingebed’. Vgl. J.C.H. Blom, ‘Geschiedschrijving en politieke emotie. Een besprekingsartikel’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 111 (1998) 43–53, en zijn ‘Lof der saaiheid’, in: P. van Albeda ed., *De noodzaak van balans* (Amsterdam 2004) 9–17.

23 Eind 2003 verscheen een recensie in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 118 (2003) 598 door G. Zondergeld.

24 Zie: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/forum/id=345&type=diskussionen>.

eigen 'volksaard' beschikken. Ook interessant is Derks' constatering dat de kritiek van Slicher van Bath op de inhoudelijke opvattingen van de *Westforscher* lange tijd door zijn Nederlandse collega's werd genegeerd. Derks wijst er dus op dat de denkbeelden van de bekendste historici van Nederland op wezenlijke punten een aanzienlijke overlap vertoonden met de denkbeelden van Duitse collega's, die het nationaal-socialisme openlijk hadden aangehangen. Ook wijst hij erop dat de Duitse bezetting – inclusief de Holocaust – voor de Nederlandse historici geen aanleiding was om na 1945 hun houding tegenover hun Duitse collega's te herzien.

Deze constatering brengt me bij het tweede punt van mijn betoog, namelijk bij de these dat de *Westforschung* en de *Volksgeschichte* de dominante ideeën over de scheiding tussen wetenschap en politiek op losse schroeven zetten.

HOE LATEN WETENSCHAP EN POLITIEK ZICH SCHEIDEN?

Waarom de *Westforschung* en de *Volksgeschichte* een fundamenteel probleem vormen voor de dominante opvattingen over de scheiding tussen wetenschap en politiek, is niet moeilijk te achterhalen. We zien namelijk in Duitsland tussen 1918 en 1945 – dat wil dus zeggen al tijdens de Weimar Republiek – onder directe politieke protectie nieuwe, beleidsrelevante disciplines ontstaan. Het gaat hierbij om wetenschappen als *Kulturraumforschung* en *Landesgeschichte*, maar later ook om *Volks-* en *Rassenkunde*, dat wil zeggen een ideeëngoed dat later exclusief met het nationaal-socialisme in verband is gebracht. Waarom deze ontwikkeling ook achteraf gezien stof tot nadenken geeft, is de omstandigheid dat we bij deze nieuwe 'beleidsrelevante' disciplines *niet* te doen hebben met een verzameling warhoofden – met de *lunatic fringe* – maar eerder met de wetenschappelijke toppers, die tot ver in de jaren zeventig hun vakgebieden zowel intellectueel als institutioneel zullen domineren. Evenmin hebben we hier te maken met een staat, die zich met geweld aan tegenstribbelende wetenschappers opdringt, zoals het na 1945 meestal is voorgesteld. Zowel de *Volksgeschichte* als de *Westforschung* suggereren veel eerder een *osmotische relatie* tussen wetenschap en politiek dan een autonomie van de wetenschap tegenover de politiek.²⁶ De mensoonvriendelijke politiek van het Derde Rijk was namelijk niet zonder de theoretische en praktische 'input' van de wetenschappelijke elite in Duitsland mogelijk geweest.

Nu is het niet zo dat deze problematiek tot nu geheel aan Nederland voorbij is gegaan, want er is hier wel een begin gemaakt met een debat over de Nederlandse varianten van de *Volksgeschichte*. Ik doel hier op de in 2000 gepubliceerde bundel *Volkseigen. Ras, cultuur en wetenschap in Nederland 1900-1950* onder redactie van Martijn Eickhoff, Barbara Henkes en Frank van Vree.²⁷ Wat deze bundel hoogst interessant maakt is dat hier voor het eerst in Nederland de relatie tussen het denken van bekende Nederlandse historici, volkskundigen en archeologen enerzijds, en het nationaal-socialistische gedachtegoed anderzijds, is geproblematiseerd. Voor het eerst worden niet alleen de verschillen, maar ook de overeenkomsten tussen de nationaal-socialistische denkwereld

25 Zie ook: M. Eickhoff, *De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme* (Amsterdam, Meppel 2003).

26 De notie van 'osmotische relatie' is afkomstig van Marja Gastelaars, *Een geregeld leven. Sociologie en sociale politiek in Nederland 1925 - 1968* (Amsterdam 1985).

27 Vgl. Marnix Beyen en Geert Vanpaemel ed., *Raschte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en cultuur vóór de Tweede Wereldoorlog* (Leuven, Amersfoort 1998).

en de intellectuele kosmos van de Nederlandse menswetenschappers in het Interbellum onderzocht. Hieruit komt naar voren dat de onderzochte wetenschappers fundamentele essentialistische en biologistische denkbeelden over volken, volkskarakters, het 'volkseigene' en het 'volksvreemde' met het nationaal-socialisme deelden.

De auteurs van deze bundel laten zien dat een kritische opstelling ten aanzien van de Duitse bezetters geenszins betekende dat men de biologistische denkwereld waarin het nationaal-socialisme wortelde afwees. Zo blijken de denkbeelden van de 'goede' archeoloog Van Giffen en de 'foute' archeoloog Felix slechts marginale verschillen te vertonen. Hetzelfde kan van de 'goede' volkskundige Meertens en de 'foute' volkskundige Jan de Vries worden gezegd. En als Marnix Beyen dan ook nog laat zien dat de historici Geyl en Huizinga beiden het idee onderschreven dat volken over essenties beschikten en een 'tribale' oorsprong hadden, dan hebben we toch ook voor de Nederlandse geschiedwetenschap een interessant probleem bij de kop. Gegeven al deze overeenkomsten dringt zich immers onweerstaanbaar de vraag op of, en zo ja hoe, 'goede', 'normale' wetenschap in deze periode *zonder the benefit of hindsight* onderscheiden kan worden van wat later 'foute', 'abnormale' en 'misbruikte' nazi-wetenschap is gaan heten. De scheiding tussen het wetenschappelijke en het politieke vertoog blijkt dus in het Interbellum problematisch te liggen omdat beide vertogen door dezelfde biologistische *master metaphors* gestructureerd werden.²⁸

Het herhalen van de oude topoi van 'gebruik versus misbruik' van de wetenschap of het aanroepen van de mantra's wetenschappelijkheid en objectiviteit, biedt geen soelaas om achteraf nog de vertrouwde scheidslijnen te herstellen.²⁹ In de volgende paragraaf zal ik betogen dat Pierre Bourdieu's wetenschapssociologie ons verder kan brengen bij de bepaling van de verhouding tussen wetenschap en politiek in het algemeen en bij de verklaring van het (non-)debat over de *Westforschung* in het bijzonder.

KENNIS EN BELANG VOLGENS PIERRE BOURDIEU

Bourdieu's wetenschapssociologie is gebaseerd op het idee dat de wetenschap gekenmerkt wordt door een bepaalde *concurrentiologica*, die dit veld met andere velden als dat van de politiek en kunst deelt. Wetenschapsbeoefenaren staan zijns inziens in een objectieve concurrentiepositie ten opzichte van elkaar en hebben bij hun verschillende posities behorende belangen. De behartiging van deze belangen vertoont een bepaalde logica, die het functioneren van de wetenschap tot op zekere hoogte verklaarbaar maakt. Dit sociologische credo berooft het wetenschappelijke veld direct van zijn bijzondere

28 Zie Ph. Sarasin, *Geschichtswissenschaft und Diskursanalyse* (Frankfurt a.M. 2003) 194: 'Im 20. Jahrhundert waren politischen Diskurse im eigentlichem Sinne "vergiftet" von Metaphern, die im engeren Sinne mit dem Thema des "infizierten Körpers" zu tun haben - das heißt durch Metaphern der Verunreinigung des "Volkskörpers" oder auch der "russischen Erde" durch sogenannte Mikroben, Parasiten und Ähnliches. Solche Sprachformen waren in sehr weitgehender Weise "handlungsleitend", um das Mindeste zu sagen - und man soll es nicht vergessen -, daß Menschen, die auf diese Weise zu "Schädlingen" gemacht wurden, in Auschwitz unter einer "Desinfektionsdusche" starben'. Zie tevens Sarah Jansen, 'Schädlinge'. *Geschichte eines wissenschaftlichen und politischen Konstrukts 1840-1920* (Frankfurt a. M., New York 2003).

29 Zie voor de geschiedenis van het objectiviteitsbegrip Lorraine Daston, 'Objectivity and the escape from perspective', *Social Studies of Science* 22 (1992) 597-818. Zie voor de objectiviteitsopvattingen van de Nederlandse historici: Jo Tollebeek, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland 1860-1960* (Amsterdam 1990).

'verheven' status. Voor de analyse van de *Westforschung* is deze openingszet een groot voordeel omdat we zo voorkomen dat de analyse direct in het morele schema van 'goede' versus 'foute' wetenschap blijft steken. Historisch gezien moet immers verklaard worden waarom de *Westforschung* (en de *Ostforschung*, en alle andere vormen van - achteraf bezien - 'foute' wetenschap) voor een groot deel van de wetenschappelijke elite destijds kennelijk een volkomen redelijke keuze is geweest.

Bourdieu's wetenschapssociologie relateert het onderscheid tussen 'goede' en 'foute' wetenschap van meet af aan door wetenschapsdefinities als uitkomsten van een concurrentie- en belangenstrijd in het wetenschappelijke veld op te vatten: "The 'pure' universe of even the 'purest' science is a social field like any other, with its distribution of power and its monopolies, its struggles and strategies, interests and profits, but it is a field in which all these *invariants* take on specific forms".³⁰ Het is Bourdieu er om te doen de voor de wetenschap specifieke verschijningsvormen van deze invarianten nader te bepalen.

De eerste ingang daartoe is natuurlijk vast te stellen wat de *inzet* van de concurrentieslag in het wetenschappelijke veld behelst. Dat is volgens Bourdieu het monopolie op wetenschappelijke autoriteit, dat wil zeggen de sociaal erkende capaciteit om op een bepaald terrein van de wetenschap met gezag te kunnen handelen en spreken. In de onderlinge concurrentiestrijd dient iedereen alleen zichzelf en verdedigt iedereen zijn eigen belangen. Bourdieu is dan ook van mening dat het deze concrete wereldlijke belangen zijn, die de kennisproductie in laatste instantie determineren, en *niet* een abstract 'waarheidsbelang' of een ascetische hang naar 'waardenvrijheid'.³¹ Wetenschapsbeoefenaren willen primair dat hun eigen werk belangrijk is *voor anderen*. We kunnen de productie van kennis daarom alleen begrijpen als we afscheid nemen van het gebruikelijke (zelf)beeld van de belangeloze wetenschap, dat wil zeggen van het beeld van wetenschap als 'belangeloze waarheidzoekerij'. We moeten echter tegelijkertijd voorkomen door te schieten naar het tegenovergestelde beeld van de wetenschap, te weten het beeld van de wetenschap als direct functioneel ondergeschikt aan externe politieke of maatschappelijke belangen. Alleen een tussenweg tussen beide beelden, die de relatieve autonomie van de wetenschap ten opzichte van andere, haar omringende velden verdisconteert, biedt volgens Bourdieu een realistisch perspectief. Het feit dat het wetenschappelijke veld relatief autonoom is ten opzichte van het politieke en economische veld en in die zin dus relatief vrij is van die belangen, betekent immers nog niet dat er géén 'veldinterne' belangen in het spel zijn, die een quasi-politieke of quasi-economische rol vervullen. Ook betekent dit niet - al zegt Bourdieu daar niets over - dat er geen inhoudelijke 'osmose' tussen wetenschap en politiek bestaat.

Het is deze notie van een wetenschap met veldinterne belangen, die Bourdieu's tussenweg vormt tussen de belangeloze en de direct door externe belangen gedetermineerde wetenschap:

30 P. Bourdieu, 'The specificity of the scientific field', in: Ch. Lemert, *French Sociology. Renewal and rupture since 1968* (New York 1981) 257-293, aldaar 257 (oorspr. Engels). Zie verder Pierre Bourdieu, *Homo Academicus* (Parijs 1984) en zijn *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989).

31 Zie de inleiding van Dick Pels op Bourdieus *Opstellen*, 9: 'De ethiek van de "waardevrijheid", van de onpartijdige "distantie", is in dit perspectief niet veel meer dan een tot categorisch imperatief omgetoverde uitdrukking (en dus verhulling) van de beroepsbelangen van professionele intellectuelen'.

An analysis which tried to isolate a purely 'political' dimension in struggles for domination of the scientific field would be as radically wrong as the (more frequent) opposite course of only attending to the 'pure', purely intellectual, determinations involved in scientific controversies. [...] Conversely, epistemological conflicts are always, inseparably, political conflicts: so that a survey on power in the scientific field could perfectly well consist of apparently epistemological questions alone.³²

De concurrentiologica van het wetenschappelijke veld analyseert Bourdieu vervolgens als een logica van een strijdperk, waarin de bekleders van verschillende posities met elkaar concurreren om het bezit en de verdeling van wetenschappelijke autoriteit. Elke positie is verbonden met bepaalde belangen en disponeert de bekleeder ervan tot bepaalde strategieën. Elk strijdperk heeft een bepaalde structuur, die varieert tussen twee theoretische limieten. Dit is enerzijds de situatie van volledige mededinging, waarin alle concurrenten over een gelijke hoeveelheid kenniskapitaal beschikken, en anderzijds de situatie van een volledig monopolie, waarin één persoon over alle kenniskapitaal beschikt. In de praktijk is er volgens Bourdieu altijd sprake van een min of meer ongelijke strijd tussen twee groepen: de nieuwkomers, die twisten om het recht van toegang, en de gevestigde groep, die haar monopolie verdedigt en concurrentie zoveel mogelijk probeert uit te sluiten.³³ De krachtsverhouding tussen deze twee groepen is een uitkomst van eerder geleverde strijd en is dus alleen historisch verklaarbaar. Toch is dit geen strijd op leven en dood, want beide partijen delen een aantal belangen, die direct te maken hebben met het veld als zodanig en die men incorporeert, zodra men het veld betreedt. Ook nieuwkomers moeten zogenaamd 'entreegeld' betalen, dat wil zeggen de waarde van het veld als zodanig erkennen en leren omgaan met de functioneringswijze ervan.

Met behulp van deze algemene veldtheorie maakt Bourdieu vervolgens duidelijk wat de samenhang is tussen kennisvorming en belang, dat wil zeggen wat de relatie is tussen intellectuele productie en de kapitaalvorming, die specifiek is voor het wetenschappelijke veld. Deze samenhang wordt inzichtelijk vanuit de verschillende posities, die kennisproducenten in het wetenschappelijke veld innemen. De verschillende posities – bijvoorbeeld die van nieuwkomer of gevestigde – predisponeren de bekleders ervan namelijk tot bepaalde zogenaamde 'kennispolitieke strategieën'.³⁴

Voor nieuwkomers in het veld staan in principe twee kennispolitieke strategieën open: een behoudende en een subversieve kennispolitieke strategie. Beide strategieën verschillen diepgaand in hun logica, hun achterliggende motivatie en in de gehanteerde middelen. Wie voor de betrekkelijk risicoloze opvolgingsstrategie kiest, legt zich toe op een beperkte vernieuwing binnen de grenzen van de gevestigde scholen en specialismen. Wie daarentegen voor de ondermijningsstrategie kiest, loopt veel meer risico. Deze is alleen 'winstgevend' als men erin slaagt de geldende wetenschappelijke legitimatie – alias het dominante wetenschapsbegrip – opnieuw te definiëren. Dat is een noodzakelijke voorwaarde voor het succes van deze strategie, omdat het monopolie op wetenschappelijke autoriteit de inzet van de strijd is.

De opkomst van de *völkische* en *kämpfende Wissenschaft* in de jaren dertig in Duitsland kan als een succesvolle ondermijning van de tot dan toe heersende politieke geschiedenis

32 Bourdieu, 'Specificity', 260.

33 Ibidem, 269–270.

34 Ibidem, 271.

worden opgevat.³⁵ Derks' boek over de *Westforschung* kan daarentegen in Nederland als een volkomen mislukte ondermijningsstrategie van een eenling worden opgevat. De discussies over de *Westforschung* in Duitsland laten zich weer als een succesvolle ondermijningsstrategie van een aantal 'nieuwkomers' interpreteren: de discussie in Duitsland werd namelijk door een aantal 'outsiders' doorgedrukt, die geen gevestigde posities in het Duitse academische bedrijf bekleedden.³⁶ Dat het in Duitsland 'outsiders' wel gelukt is om deze discussie op de agenda te zetten en in Nederland in het geheel niet, hangt vermoedelijk ook samen met de omvang van beide academische systemen: een relatief klein systeem als het Nederlandse laat zich eenvoudiger als oligopolie controleren dan een groot systeem als het Duitse.³⁷ Een klein wetenschapssysteem als het Nederlandse heeft ook een andere structuur dan grotere systemen. In kleine 'velden' wordt elke 'akker' slechts door een klein aantal individuen of door eenlingen 'bewerkt', waardoor het aantal potentiële discussiepartners sowieso geringer is dan in grote systemen.

Voor wetenschappelijke autoriteit introduceert Bourdieu vervolgens de term kenniskapitaal. Iemand met wetenschappelijke autoriteit bezit met andere woorden kenniskapitaal en dit is doorgaans – evenals het 'echte' kapitaal – niet gelijk verdeeld. Bovendien zijn de voorwaarden voor de accumulatie van kenniskapitaal zodanig dat, net als het geval is bij economisch kapitaal, de rijken eenvoudigweg steeds rijker worden.

Het is deze kapitaalmetafoor, die Bourdieu in staat stelt om de relatie tussen kennis en belang nader te concretiseren en om het aloude dilemma van de 'belangeloze' versus de 'partijdige' wetenschap te overstijgen. Het idee van kennisvorming als kapitaalaccumulatie (dat we overigens ook bij de Amerikaanse historicus Fritz Ringer aantreffen³⁸) geeft aan dat het om een zelfstandige vorm van kapitaalaccumulatie gaat, die betrekkelijk onafhankelijk is van de kapitalen die te vinden zijn in het economische, politieke of religieuze veld. Daarbij geeft deze metafoor aan dat kennisvorming nooit zonder eigenbelang of 'winstoogmerk' plaatsvindt, hoe fel de waarheidsliefde ook in de borst van de oprechte wetenschapsbeoefenaar brandt. De inzet van de concurrentieslag in de wetenschap is namelijk steeds de verwerving van wetenschappelijk profijt, en dat staat gelijk met de verwerving van erkenning, distinctie en een reputatie. Het is dit streven naar erkenning dat de kennisproductie onveranderlijk als motief begeleidt.

De erkenning of reputatie kan worden gezien als een vorm van kapitaal, die macht verleent over de constitutieve mechanismen van het veld. Ze wordt 'afgegeven' door verschillende individuen en instanties in het veld: tijdschriftredacties, onderzoeksjury's, uitgevers, universitaire functionarissen en dergelijke. Reputatie verschaft omgekeerd toegang tot deze instanties.

Nu is kenniskapitaal, zoals te verwachten is, geen 'gewone' vorm van kapitaal. Het bijzondere kenmerk van kenniskapitaal en alle overige vormen van cultureel

35 Zie Ingo Haar, "Kämpfende Wissenschaft". Entstehung und Niedergang der völkischen Geschichtswissenschaft im Wechsel der Systeme', in: W. Schulze en G. Oexle ed., *Deutsche Historiker im Nationalsozialismus* (Frankfurt a.M. 1999) 215–241.

36 Zie P. Schöttler ed., *Geschichtsschreibung als Legitimationswissenschaft 1918–1945* (Frankfurt a. M. 1997).

37 Het economische en het wetenschappelijke veld in Nederland vertonen dus structurele overeenkomsten: beide zijn klein en daarom extra ontvankelijk gebleken voor het ontstaan van kartels en monopolies.

38 Ringer, *Die Gelehrten*, en F. Ringer, *Fields of knowledge. French academic culture in comparative perspective 1890–1920* (Cambridge 1992).

kapitaal is dat het samenvalt met de eigen persoon. Men *is* zijn kapitaal, men *is* zijn reputatie, men maakt naam met zijn eigen naam.³⁹ De voor intellectuelen typerende kennisstrategieën zijn dan ook altijd strategieën van onderscheiding of distinctie, via welke oorspronkelijkheid gezocht en geclaimd wordt. ‘To be’ in het intellectuele veld is ‘to be different’: zijn is anders zijn (Dick Pels). Plagiaat is daarom een doodzonde.

De ‘distinctieve winst’ wordt nog vergroot wanneer het achterliggende strategische belang – het winst oogmerk zelf – aan het oog wordt onttrokken en de intellectueel als belanghebbende uit het beeld verdwijnt. Omdat wetenschapsbeoefenaren ‘an interest in being disinterested’ hebben, plegen ze volgens Bourdieu hun belangen en strategieën goed te verbergen.⁴⁰

Hierbij doet zich een voor het wetenschappelijke veld specifiek probleem voor: de producenten hebben hier in principe géén andere klanten dan hun concurrenten. De reputatietoewijzing is dus afhankelijk van personen, die er alle belang bij hebben zich op dit punt zeer kritisch te gedragen. Daarom is de kapitaalvorming in de wetenschap altijd een persoonlijk gevecht. Wellicht kan dit ook verklaren waarom in de wetenschappelijke concurrentie het onderscheid tussen zakelijke en persoonsgebonden argumenten voor velen problematisch ligt en waarom het zwijgen in de wetenschap zo’n dodelijke strategie pleegt te zijn. Wie in het wetenschappelijke veld zwijgt naar aanleiding van een publicatie, stemt namelijk niet toe, maar veroordeelt een concurrent tot een onzichtbaar bestaan in de duisternis.

De bovengeschetste concurrentieconstellatie brengt met zich mee dat ook de wetenschapsdefinitie zelf voortdurend ‘op het spel staat’, want deze valt samen met de macht om die wetenschapsdefinitie door te drukken, die het best strookt met het eigenbelang. De definitie van wat doorgaat voor wetenschappelijk is dus altijd een omstreden zaak. Voor zoverre de definitie en de toepassing van kenniscriteria zelf de inzet van strijd zijn, bestaan er geen ‘neutrale’ arbitrerende instanties, omdat er geen scheidsrechter bestaat die niet tegelijk ook partij is.⁴¹ In vele sociale wetenschappen heeft deze situatie geleid tot ‘schoolvorming’ inclusief de daarbij behorende strategie van selectieve reputatietoeschrijving (onder andere via citeergedrag).⁴² In het licht van Bourdieu’s wetenschapssociologie is het dus niet vreemd dat de conceptie van een voor het Duitse volk *kämpfende Wissenschaft* vóór 1945 door wetenschapsbeoefenaren net zo ‘rationeel’ en plausibel werd gevonden als de conceptie van een ‘waardevrije’ wetenschap na 1945.⁴³ Niets menselijks is wetenschappers namelijk vreemd.

Tot zover vooralsnog de theorie van Bourdieu.

39 Bourdieu, ‘Specificity’, 266.

40 Ibidem, 266–267.

41 Bourdieu, ‘Specificity’, 264. Zie ook J. Heilbron en B. Maso, ‘Interview met Pierre Bourdieu’, *Sociologisch Tijdschrift* 10 (1983) 307–335, i.h.b. 317–320.

42 Zie: R. Hagendijk en A. Prins, ‘Referenties en revérences. Onzekerheid, afhankelijkheid en citeernetwerken in de Nederlandse sociologie’, *Mens en Maatschappij* 59 (1984) 226–250. Voor de Nederlandse geschiedwetenschap ontbreken vooralsnog citatie-analyses.

43 Historisch gezien is het succes van de ‘waardevrije’ wetenschapsopvatting een laatkomer – in Duitsland pas na 1945 en wel als intellectueel antidotum tegen de Amerikaanse pogingen tot ‘reeducation’.

HET RECHT VAN SPREKEN, OFWEL: EEN KLEINE SOCIOLOGIE VAN HET ZWIJGEN

Hoewel Bourdieu's wetenschapssociologie zich uitstekend leent om het onderscheid tussen insiders en outsiders in de wetenschap en hun kennispolitieke strategieën te verhelderen, blijft een aantal problemen die in het debat over de *Westforschung* van belang zijn gebleken, buiten beschouwing: Bourdieu erkent weliswaar dat men al een positie *in* het veld moet innemen om met gezag te kunnen spreken, maar hij behandelt de toetreding tot het veld – buiten de betaling van het 'entreegeld' – niet als een tactisch probleem. Dientengevolge gaat hij voorbij aan het elementaire feit dat aan het 'distinctie imperatief' van de wetenschap, zijn is anders zijn, een nog fundamenteeler imperatief voorafgaat, te weten: zijn is waargenomen worden. En om waargenomen te worden is een positie *in* het veld doorgaans wel noodzakelijk.⁴⁴ Het 'Derks-debat' – of beter: dit non-debat – illustreert dit imperatief duidelijk, omdat Derks' boek in Nederland nauwelijks is waargenomen en daardoor geen object van discussie kon worden.

Omdat Bourdieu het probleem van de toetreding tot het veld niet apart behandelt, vallen twee belangrijke kennispolitieke technieken van de gevestigden in de wetenschap bij hem buiten beeld, te weten de techniek van de uitsluiting en de techniek van de negatie – technieken, die succesvoller ingezet kunnen worden naarmate het wetenschapssysteem kleinschaliger is en er eerder van oligopolies en monopolies sprake is.⁴⁵ Zoals eerder aangeduid is hier een verklaring te vinden voor het feit dat in Duitsland wel een debat over de *Westforschung* is gevoerd en in Nederland niet. Pas nadat deze technieken gefaald hebben, wordt een concurrentiestrijd in de vorm van een discussie voor de gevestigden noodzakelijk, maar het is natuurlijk in het algemeen aantrekkelijker om riskante gevechten te vermijden. Het ontbreken van fundamentele discussies in een wetenschapsgebied hoeft dan ook geenszins te betekenen dat er een consensus bestaat, maar kan evengoed betekenen dat de gevestigden zo'n hegemonie bezitten dat ze in staat zijn om concurrerende opvattingen beneden de disciplinaire perceptiedrempel te houden. De succesgeschiedenissen van de *Annales*-school in Frankrijk en van de Bielefeld-school in de Bondsrepubliek zijn voorbeelden van 'outsiders' die er via een 'revolutie' in slagen om 'insiders' te worden. Bovendien leren deze succesgeschiedenissen de cynische les dat wanneer de 'outsiders' en de 'insiders' van plaats verwisselen, het tactische repertoire van de gevestigden onveranderd blijft.⁴⁶

In situaties van een wetenschappelijk monopolie – met de daarbij behorende onzichtbare hegemonie – staan de 'insiders' niet of nauwelijks onder een serieuze legitimatiedruk van 'outsiders', omdat zij concurrerende wetenschapsopvattingen met succes buiten de deur houden. Kenmerkend voor dit type dominantie zijn kennispolitieke technieken, die het wetenschappelijke monopolie onzichtbaar maken door de hegemonie als consensus te presenteren – een typische 'poldertechniek' in Nederland en niet alleen in de wetenschap. Vier kennispolitieke technieken zijn in de context van de Nederlandse academische geschiedbeoefening van bijzonder belang. De eerste twee zijn typerend voor het Academische Poldermodel, de laatste twee treft men ook buiten Nederland

44 Zie ook A. de Swaan, 'Zonder baan geen bestaan', *NRC Handelsblad* 12 januari 1985. 'Waar-nemen' is dus een daad.

45 Impliciet komen deze strategieën *wel* bij Bourdieu aan bod. Zie 'Specificity', 271.

46 Voor de *Annales* zie: H. Coutau-Begarie, *Le phenomene 'Nouvelle Histoire'*. *Strategie et ideologie des nouveaux historiens* (Parijs 1983) 250-321.

aan. Men kan hier over vier regels van het academische vertoog spreken, want de vraag in hoeverre deze technieken bewust worden toegepast is voor hun werkzaamheid niet van belang:

1. *Relativering en ironisering*, waardoor het ter discussie stellen van wetenschapsdefinities *a priori* als zinloos wordt voorgesteld. Een concretisering van deze regel zijn de relativiserende zelfstileringen van bekende Nederlandse historici als Kossmann, Schöffer, Wesseling en de voormalige NIOD-directeur Lou de Jong.⁴⁷ De Jong was in zijn reflexieve momenten een toonbeeld van scepsis, relativisme en bescheidenheid. In 1990 typeerde hij zijn levenswerk als volgt: 'Ik ben mij er voortdurend van bewust geweest dat er in alle delen van mijn werk geen alinea voorkomt die zich niet leent voor voortgezet onderzoek – een onderzoek dat heel wel kan leiden tot een ander beeld van het gebeuren en tot andere beoordelingen'. 'Wat ik heb vastgelegd is *mijn* beeld van Mussert en *mijn* beeld van het verloop van de Slag in de Java Zee'. [...] 'Voor *mij* is dit werk een uitgangspunt – niet voor de geschiedschrijving'. En om de relativiteit en subjectiviteit van zijn werk nog verder te benadrukken drukte hij zijn lezers op het hart dat er 'misschien maar één aspect uit de bezettingsgeschiedenis is waarover men in algemene termen schrijven kan: de weersomstandigheden – met de nadruk op misschien'.⁴⁸ Toen Kossmann aan het eind van zijn carrière als hoogleraar de balans opmaakte, zei hij: 'Wat blijft er nou over van al die wetenschap? Dat is minimaal. Dat was vroeger net zo. Dat weten wij historici zo goed dat we ons daar niet druk over moeten maken. Maar dat geldt natuurlijk ook voor onze eigen inspanningen'.⁴⁹

2. *Ontregeling van de discussie door middel van herhaling, negatie en verplaatsing*. Herhaling komt neer op het eenvoudigweg herhalen van het eigen standpunt als antwoord op een kritische vraag. Een voorbeeld hiervan is het bestrijden van kritiek op de adequaatheid of de wetenschappelijkheid van een publicatie met het antwoord 'Maar ik volg juist de wetenschappelijke methode!'. 'Negatie' komt neer op het ontkennen van de wetenschappelijke legitimiteit van de gestelde vragen. Een voorbeeld hiervan is het bestrijden van kritiek door deze buiten het legitieme veld van de wetenschappelijke discussie te plaatsen. Dat kan door er labels als politiek, ideologisch of moreel op te plakken. De reflectie op deze demarcaties wordt daarbij tegelijkertijd als steriel, zinloos en/of illegitiem gelabeld ('theoretisch' is onder historici een veelgebruikte term om grensoverschrijdingen van het disciplinaire discours te markeren). 'Verplaatsing' komt neer op het stilleggen van de discussie door het consequent stellen van verkeerde vragen. Een voorbeeld hiervan is de vraag naar de belangen in de wetenschap direct te transformeren in de vraag 'Wie betaalde dat onderzoek dan?' en/of 'Was die historicus dan lid van een politieke partij?'. Door de vraag naar belangen in de wetenschap tot de noties van direct economisch en/of politiek belang te reduceren, neutraliseert men de gestelde vragen door de discussie te verplaatsen. Per saldo ontregelt men de discussie op deze manieren door de vragen in zinloze non-vragen te transformeren.

47 Zie: H. Righart, 'Om de toekomst van het verleden. Geschiedschrijving in Nederland of de historicus in de schaduw', *De Tijd* 22 juni 1990, 48.

48 L. de Jong, 'Zelfkritiek', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 105 (1990) 179 – 184. Vgl. ook M. Bossenbroek, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001) 12: 'Iedere andere historicus had er een ander boek van gemaakt'.

49 Interview met E.H. Kossmann, *NRC Handelsblad*, Bijlage Wetenschap en Onderwijs, 12 december 1989, 3.

Deze tactiek is voor de gevestigden eenvoudig omdat zij doorgaans direct of indirect de toegang tot de vakwetenschappelijke media beheersen, waarin de discussies zich afspelen. De ambivalente relatie die gevestigden in de geschiedwetenschap veelal met de journalistiek als zodanig onderhouden is mede verklaarbaar door het feit dat kranten en tv discussiemediavormen waartoe zij de toegang niet direct beheersen.⁵⁰

Concrete voorbeelden van deze drie vertoogregels zijn te vinden in de reacties van de NIOD-auteurs van het Srebrenica-rapport op hun critici.⁵¹ De NIOD-auteurs diskwalificeerden consequent de legitimiteit van de vragen van hun critici, die tegelijkertijd van 'arrogantie' werden beschuldigd en als 'zelfbenoemde rechers van de theoriepolitiek' de mond werd gesnoerd. Met het argument dat zij meer bronnen dan hun critici kenden en dat zij 'de ambachtelijke methode' hadden toegepast, legden de NIOD-auteurs de inhoudelijke discussie effectief stil.⁵² De enige auteur – Pieter Lagrou – die ruiterlijk erkende dat hij geen enkele bron gezien had en niets van het onderwerp Srebrenica afwist, werd daarbij vreemd genoeg als enige 'medestander' door het NIOD gemobiliseerd. De gratuite erkenning dat 'uiteeraard het NIOD-rapport niet het laatste woord is' kwam in plaats van een inhoudelijk debat op grond van argumenten.⁵³

3. *Het principe van het laatste woord.* Deze regel komt erop neer dat wanneer een discussie met andere 'insiders' onvermijdelijk is geworden, men zelf het laatste woord behoudt. Dit principe, dat discussies bij voorkeur tot één ronde beperkt, werd in beide debatten over het Srebrenica-rapport van het NIOD gevolgd. Hierdoor behielden in beide gevallen de bekritiseerde NIOD-auteurs het laatste woord. Met deze regel slaat men twee vliegen in één klap: onder erkenning van 'andere gezichtspunten' en van 'de noodzaak van discussie', zet men zijn eigen gezichtspunt uiteindelijk door. Gelijk heeft degene die het laatst spreekt: men brengt zijn tegenstanders eenvoudig tot zwijgen door hun argumenten als eerste te presenteren.⁵⁴ De vorm van het debat bepaalt zo zijn inhoud.

4. *De productie van stilte door middel van de productie van volume.* Deze regel komt neer op de toepassing van de belangrijkste techniek van het beleidsvertoog: 'if you can't baffle them with your brilliance, bury them under your shit'. Het nieuwe genre van de *commissioned history* – het produceren van 'historisch-wetenschappelijk' onderzoek naar politiek heikele kwesties in opdracht van de staat – is daar een zuiver voorbeeld van, ook al hoeft er bij de uitvoerende auteurs geen enkele bedoeling te zijn om dit effect te

50 Boeken van dwarse 'outsiders' krijgen in de journalistiek vaak *wel* veel aandacht in tegenstelling tot in de 'vakpers'.

51 Zie de discussiedossiers in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 116 (2003) nr. 2 en in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 118 (2003) 337-357.

52 Dat het beroep op de toepassing 'de wetenschappelijke methode' in een 'wetenschappelijke' discussie altijd een probleem vormt en nooit een oplossing, is de NIOD-auteurs kennelijk ontgaan. Dit beroep lijkt immers op een beroep van een schilder dat hij bij het schilderen verf heeft gebruikt. Zie ook Bossenbroek, 'Tegen Lagrou!'.

53 J.C.H. Blom en B. de Graaff, 'Het Srebrenica-onderzoek. Een extreem geval van eigentijdse geschiedenis', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 116 (2003) 119-120; J.C.H. Blom, B. de Graaff, D. Schoonoord, 'Oordelen in uitersten', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 118 (2003) 351; Lagrou, 'Srebrenica-rapport', 334.

54 Zie Umberto Eco, 'Wer zuletzt spricht...', *Süddeutsche Zeitung* 27 januari 2004, 16.

bereiken. Dat is onnodig want ook hier bepaalt de vorm de inhoud. Het type onderzoek in regeringsopdracht wordt namelijk altijd uitgevoerd door meerkoppige historische commissies, die onder een ambtelijke geheimhoudingsplicht worden geplaatst en jarenlang tijd en onbeperkt geld krijgen. Het onvermijdelijke gevolg van *commissioned history* zijn daardoor rapporten met een dusdanig fysiek volume – het Srebrenica-rapport van ruim 6000 pagina's is internationaal gezien geen uitzondering – dat zowel de serieuze controle op het brongebruik als de discussie over de inhoud *a priori* onmogelijk worden.⁵⁵

Wat op de publicatie van dit soort officiële papiermassa's volgt – vaak zo'n vijf jaar nadat de opdracht is verstrekt, de publieke aandacht ernstig is verslapt en de opdrachtgevers niet meer in functie zijn – is dan ook doorgaans geen op de feiten gebaseerde 'maatschappelijke discussie', maar een oorverdovende stilte. Wat als noodzakelijke voorwaarde voor het politieke debat wordt gepresenteerd – Het Wetenschappelijke Onderzoek – fungeert dus objectief als instrument om politieke stilte te produceren.⁵⁶ Tot op zekere hoogte vervullen *commissioned history*-rapporten dus een vergelijkbare functie als boeken voor op de salontafel, waarbij de intentie tot lezen eveneens ontbreekt.

Gezien de omvang – zo'n 42 bijdragen op 1300 dicht bedrukte pagina's – zou men met enige kwade wil de twee turven *Griff nach dem Westen* eveneens in deze categorie publicaties kunnen rubriceren. Voor deze zienswijze pleit in elk geval dat de redactie het stempel van de universiteit van Münster draagt – de vroegere *Hochburg* van *Westforscher* als Petri – en dat onder de bijna veertig auteurs de namen Peter Schöttler en Hans Derks ontbreken.

CONCLUSIE

In dit artikel heb ik betoogd dat de stilte in Nederland rond het thema *Westforschung* – als onderdeel van de *Völksgeschichte* – samenhangt met de omstandigheid dat dit thema fundamentele vooronderstellingen over de scheiding tussen wetenschap en politiek ter discussie stelt. Het feit dat dit thema in Duitsland wel object van felle discussie is geworden en in Nederland niet, heb ik verklaard op basis van twee factoren. Ten eerste de omstandigheid dat in Nederland tegenover de Tweede Wereldoorlog het slachtofferperspectief nog steeds domineert en dat daarom een relatief grote resistentie tegenover het eigen 'verkeerde verleden' bestaat. En ten tweede de omstandigheid dat de Nederlandse geschiedwetenschap door het 'consensuele' Academische Poldermodel wordt gereguleerd en relatief klein van omvang is, waardoor de structurele ruimte voor dissidente visies sowieso geringer is dan in grotere wetenschapssystemen (zoals het Duitse). De dominantie van 'insiders' over 'outsiders' wordt hierdoor begunstigd. De bijna totale non-receptie in Nederland van de kritische studie van de 'outsider' Hans Derks over de *Westforschung* lijkt op grond hiervan verklaarbaar, evenals het contrast met de brede receptie van hetzelfde boek in Duitsland.

In het tweede deel van mijn bijdrage heb ik betoogd dat de *Westforschung* en de *Völksgeschichte* tot een fundamentele problematisering van de verhouding tussen

55 Vgl. Het Bergier-rapport over Zwitserland in de Tweede Wereldoorlog: 25 banden plus 1 'Schlußbericht'. J.W. Honig, 'Die enorme hoeveelheid informatie...', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 118 (2003) 309 becijferde dat lezing van het NIOD-rapport volgens de universitaire leesnormen veertig weken zou vergen. Zelfs als men die norm halveert resten nog altijd twintig weken.

56 Met Foucault zouden we dus kunnen zeggen dat de dysfunctie deel uitmaakt van het functioneren van dit onderzoeksvertoog zelf.

wetenschap en politiek nopen, omdat enerzijds disciplines als *Volks-* en *Landeskunde* in een *völkische* politieke context zijn ontstaan, en anderzijds de praktische uitvoering van *völkische* politiek van de 'wetenschappelijke' input van deze disciplines afhankelijk was. Het argument dat het bij deze disciplines niet om wetenschap, maar om pseudo-wetenschap handelde, bood geen soelaas omdat de criteria om dit onderscheid te maken ontbreken en dit gedachtegoed door een deel van de wetenschappelijke top werd uitgedragen. Deze op het Duitse geval gebaseerde conclusie kreeg een algemenere strekking door de constatering dat ook in Nederland sprake is geweest van hetzelfde 'volkse' gedachtegoed onder de wetenschappelijke top. Op grond hiervan werd de conclusie getrokken dat er beter over een 'osmotische relatie' tussen wetenschap en politiek gesproken kan worden dan over een autonomie van de wetenschap tegenover de politiek. Deze 'osmose' werd inhoudelijk in gedeelde *master metaphors* gelokaliseerd.

In het derde deel van mijn bijdrage werd onderzocht hoe Pierre Bourdieu's wetenschapssociologie ertoe kan bijdragen de relaties tussen wetenschap en politiek te conceptualiseren en te verhelderen. Bourdieu's focus op de concurrentie tussen wetenschapsdefinities en op de permanente strijd tussen 'nieuwkomers' en 'gevestigden' bood een verklaring voor de verschillende 'kennispolitieke' strategieën die bij verschillende posities in het 'wetenschappelijke veld' behoren. Ook verklaarde Bourdieu's wetenschapssociologie adequaat waarom 'gevestigden' doorgaans riskante discussies vermijden en waarom Geyls typering van de 'geschiedenis als een discussie zonder einde' net zo verhullend als onthullend is. Het na 1945 uitblijven van discussies over de *völkische* wetenschap van vóór 1945 kon verklaard worden door het feit dat de 'gevestigden' van vóór en na 1945 goeddeels dezelfde waren.

In het vierde en laatste deel van mijn betoog werd in het verlengde van Bourdieu aan de hand van Nederland onderzocht hoe het recht van spreken en het vermogen tot zwijgen wetenschapssociologisch functioneren. In tegenstelling tot het beeld van de geschiedwetenschap als een 'discussie zonder einde' bleek het zwijgen een machtig wapen van gevestigden te zijn om hun wetenschapsdefinitie overeind te houden. Met name belangrijk bleek de macht van de gevestigden om de grenzen van de legitieme discussieruimte te definiëren. Daardoor beschikten zij over het vermogen om discussies te vermijden, te 'ontregelen' of om in de vorm van wetenschappelijk onderzoek politiek relevante 'stiltes' te produceren. Het non-debat over de *Westforschung* in Nederland leverde daar een treffend voorbeeld van.

Chris Lorenz (1950) is universitair hoofddocent theorie en historiografie aan de Opleiding Geschiedenis van de Vrije Universiteit en was tussen 1989 en 2004 bijzonder hoogleraar geschiedsfilosofie aan de Universiteit Leiden. Hij houdt zich momenteel bezig met moderne Duitse historiografie en vergelijkende geschiedschrijving.

SUMMARY

The Dutch academic 'poldermodel' and the *Westforschung* in the Netherlands

This article analyzes the relationship between academic disciplines and politics on basis of the *Westforschung* as a historical phenomenon. The circumstance that the *Westforschung* recently has become a hot topic of discussion in Germany and not in the Netherlands is explained by two factors. The first factor is the continuing

domination of the victim-perspective in the Netherlands and the almost absence of the perpetrators-perspective, both in contrast with the German scene. The second factor is the continuing domination of the so-called 'poldermodel' in both Dutch politics and in Dutch historiography. This 'poldermodel' strongly emphasizes the need for consensus and discourages debate and dissensus both in academia and in politics – in contrast with the highly developed debate culture in Germany. With the help of Pierre Bourdieu's sociology of science the functioning of the 'politics of science' in Dutch historiography is explained, including its techniques in order to produce silence. The Dutch historiographies on the decolonisation of Indonesia and on Srebrenica are used as illustrations of these Dutch 'polder'-practices.